

דף ח

'אילימא בזמן הזה אימא סיפא ואת דמס תזרק על המזבח, בזמן הזה מי איכא מזבח? ... אילימא בבעל מום אימא סיפא ואת דמס תזרק על המזבח ואת חלבם תקטיר, מי חזי להקרבה?! יש מי שעמד על שינוי הלשון; מדוע לענין זמן הזה שאלו מי איכא מזבח לזריקה, ולענין בעל מום שאלו הלא אין ראוי להקרבה. ופירש עפ"י המובא בזבחים (נט). שמזבח שנעקר מקטירים קטורת במקומו, וכתבו התוס' (שם סא. ד"ה מאי) שהוא הדין להקטרת אימורים. לפי זה אתה מוצא הקטרה גם בזמן הזה שאין מזבח, רק המניעה היא משום שאין זריקה, שלא כבעל מום שהמניעה על ההקרבה כולה (מובא בשו"ת אחיעזר ח"ד עב).

א. במשך חכמה (במדבר יח, יז) דקדק על דרך זו את הכתובים עצמם; לכך נאמר 'מזבח' בזריקה ולא בהקטרת החלבים כבשאר מקומות – מפני שבכור ומעשר ופסח (שנתרבו גם הם מהכתוב הזה) מצוי ריבוי קרבנות, שבאים מכל העדרים שבארץ, ויתכן שבמצב של ריבוי מופלג לא ימצא מקום על המזבח ויוצרכו להקטיר על הרצפה.

ב. יש חולקים על התוס' וסוברים שאין מקטירים אימורים אלא על המזבח (ע' ב'חדושי הרשב"א' מנחות ה: וכן דייקו מרש"י שם (ד"ה פגימת) ומלשון רש"י בזבחים נט (ד"ה מזבח). ולדבריהם נראה לפרש שינוי הלשון בדרך אחרת; בעלי מומין אינם ראויים להקרבה כלל ('מי חזו להקרבה'), אבל בזמן הזה הלא בעצם ראוי להקרבה [למ"ד קדושה ראשונה קדשה לשעתה ולעתידי לבוא, ואף אליביה קיימינן הכא כמש"כ בחזו"א תמורה לא, ח], לבנות המזבח ולהקריב עליו, רק הקושיא היא הלא הכתוב דיבר על מציאות שהמזבח כבר בנוי, ולכן שאלו רק מרישא דקרא 'מי איכא מזבח'.

זבמאי אילימא בבעל מום, אימא סיפא ואת דמס תזרק על המזבח ואת חלבם תקטיר, מי חזי להקרבה?! אלא לאו בתם...! ואם תאמר, אם בתם מהו שהזהירה תורה לא תפדה והלא אין שייך פדיון לתמימים? (כן תמה בשיטמ"ק).

יש לומר רבא לטעמו שסובר אעפ"י שלא הועיל האדם בפעולתו לוקה על שעבר אמימרא דרחמנא, הלכך יש מקום להזהיר שלא לפדות תם אעפ"י שלא הועילו מעשיו כלום. ואף על פי שלא ילקה משום שאין בו מעשה, הוצרך הכתוב לאזהרה (עולת שלמה).

כן מורה פשטות לשון הרמב"ם (בכורות א, יז ובמנין המצוות בראש הפרק) שאזהרת פדיון בכורות כוללת תם ובעל מום, וכפי שכתב בחזו"א בכורות כב, ג.

גם לאביי צריך לומר כן, שהרי דרש (לעיל ה:): מ'הם' שאין לבכור פדיון, ואעפ"י אמר הכתוב 'לא תפדה' – לאזהרה (כן כתב בחדושים ובאורים). ויתכן שלדבריו אין כוונת הכתוב על פעולת הפדיון, דלאו כלום היא, אלא להזהיר להתנהג בו כפדוי כיון שנשאר בקדושתו.

'איתיביה, בבכור נאמר לא תפדה ונמכר הוא. במאי עסקינן אילימא בזמן הזה... מתיב רב משרשיא... מתיבי... מתיבי...' לכאורה היה אפשר לתרץ שלא אמר רב נחמן אלא לכהן שניתן לו הבכור, שמשלתן גבוה הוא זוכה ואינו כשאר קדשים קלים (כמו שאמרו בב"ק יג.), אבל כהן שגולד בכור בעדרו והריוהו שלו מעיקרא ולא בתורת מתנות כהונה, שפיר יש לומר שממונו הוא ויכול למכרו [לריה"ג שקק"ל ממון בעלים, או לבן עזאי דלקמן]. מכך שלא תרצו כן מוכח שנקטו בפשיטות שאין לחלק בכך, ואף כהן בשלו הריוהו כנותן לגבוה ומגבוה הוא זוכה. וכן יש להוכיח מכל המשך הסוגיא, ממה שהקשו מכל הנך ולא העמידו מיעוט ד'בהמתה' וריבוי ד'מעלה מעל בה' באופן זה. [ורק לענין תמורה באופן זה יכול להמיר, שהרי אפילו בעלים ישראל ממירים הבכור כשהוא בביתם. וקושיית הגמרא להלן מרבי יוחנן בן גורי היא ממה שאמר 'תאמר בבכור שזכין בו בחייו' שמשמע שמלבד דין תמורה יש לכהנים זכיה בו].

וכן מבואר בסמוך בדין כהן שנתערב בעבד, שרצה להוכיח משם שיש לו זכיה, והרי שם מדובר בבכורות שנולדו בעדרו ומספק הוא משאירן בידו ולא זכה בהם בתורת 'מתנות כהונה'.

וצ"ע לפי זה בדברי רש"י בב"ק (יג. ד"ה בבכור) 'בבכור תם נאמר אך בכור שור וגו' לא תפדה, פדיון הוא דלית ליה דליפוק מקדושת בכור למכור באיטלו ולישקול בליטרא אבל נמכר הוא חי ולוקח יאכלנו בקדושתו כשיומם או אם הבית קיים יקר יבנו'. וכבר תמה הגרשז"א זצ"ל (בספר מנחת שלמה שם) הלא בכור תם אין רשאים למכרו. ולהאמור נתבאר שאף כהן שנולד בכור בעדרו אינו רשאי. וגם אם נעמיד דבריו בשעבר ומכר, לכאורה נראה שכיון שממון גבוה הוא דחוי להקרב – לא עשה כלום [והרי מבואר מפשט הסוגיא שדין תורה הוא זה שאינו נמכר, מכך שהקשו מכל דרשות הכתובים על רב נחמן]. וצריך לדחוק ולהעמיד בבכור בחו"ל שרשאי למכרו כדלהלן, והביאו לארץ ולכן ייקרב וכו' ש דבסמוך. וכן יש לצייר כשמכר בעוד הבית חרב ובנה הבית, וכיון שעתה הבית קיים – יקריבנו.

ושמא סובר רש"י שרבא ושאר אמוראים בסוגינתו שהקשו על רב נחמן חולקים וסוברים שכהן מוכר אף בזמן הבית. ובוה מיושבים דברי רש"י ביבמות צט: שפרש המשנה 'רעו עד שיסתאבו' אפילו בזמן הבית וכבר תמה הגרע"ק א מסוגינתו שמעמידים המשנה אליבא דרב נחמן בזמן הזה, ויתכן שרש"י פרש כפשוטם של דברים לפי רבא [ולפי"ו אין צריך לומר כמש"כ התוס' שהסוגיא בב"ק שמקשה 'ולשני הא כריה"ג הא כרבנן' מפקא מהסוגיא בהפרה, וגם לא נצטרך לומר אליבא דאמת שלר"נ נחלקו ריה"ג ורבנן גם בבכור בזה"ו כמו שכתבו התוס' בב"ק (ע' מנח"ש שם שהעיר על התוס' מגין להמציא פלוגתא בדבר) – דבהפרה מיירו אביי ורבא ולדידם יתכן ואין חילוק כלל בין זמן הבית לזמן הזה אלא לריה"ג ממון כהן הוא אף בזמן הבית ולרבנן ממון גבוה הוא אף בזה"ו, ורק לר"נ יש חילוק].

'מתיב רב משרשיא כהנת שנתערב ולדה בולד שפחתה... אי אמרת בשלמא אית להו לכהן זכיה בגווייה, שפיר' – שלכך יכול לעכב בידו עד שיסתאב כיון שיש לו בו זכות ממון, ויכול לטעון אין לי להפסיד חלקי. ואם תאמר, הלא מחויב הוא להקריבו ועובר בבל תאחר? יש מפרשים שיכול להשהות עד שנה בלבד אבל אחר כך אכן חייב להקריבו משום בל תאחר. וי"מ שאין בל תאחר בתערובות אם ממתין עד שיאכל בעצמו (עפ"י שיטה מקובצת).

טעם דעה אחרונה צריך באור, הלא בכור ודאי הוא ומחויב בהקרבנה, ומדוע בגלל הפסד ממון הנגרם מהתערובת ייפטר מחויב הקרבה. וצ"ל כיון שיש אפשרות שיתברר הספק, אפילו היא אפשרות רחוקה, יכול להמתין בטענה שקריבנו לאחר זמן לכשיתברר הספק הלכך ליכא בל תאחר, שאינו נמנע בגלל פשיעה אלא מסיבה מוצדקת [וכדוגמת מש"כ בשיטמ"ק בכורות כז: שאין שייך בל תאחר בג' רגלים אלא למי שעולה לרגל ולא בוקן ובחולה ושאיין לו קרקע – וטעמו נראה שעיקר האיסור במה שהיה יכול להביא בבואו לרגל ופשע שלש פעמים ולא הביא. ויתכן שזה הטעם שצריך לימוד מיוחד (להלן יח.) שמחויב להביא הבהמה מהמרעה והאפר או מדישה כשעולה ברגל – דהו"א כיון שיש בדבר טורח והפסד אין פשיעה במניעתו]. וכך צריך לומר לענין מצות אכילתו תוך שנתו. וצ"ע. וע"ע חו"א לא, ג; עולת שלמה, חדושים ובאורים.

'מיתיבי ר"ש אומר בהמתה... אלא פשיטא בתם, ואי אמרת בשלמא אית ליה זכיה בגווייה – שפיר' שלכן הוצרך למיעוט מיוחד אעפ"י שהוא ממון שלו. וממעט מבהמתה – בהמה המיוחד לה שאין בה לגבוה כלום – ושרפת, פרט לבהמת בכור (רבנו גרשום).

זדקא קשיא לך היינו בהמתה, מי שנאכל בתורת בהמתה יצאו בכור ומעשר שאינו בכלל בהמתה דתנן כל פסולי המוקדשין נמכרין באיטליז ונשקלין בליטרא חוץ מן הבכור...'. משמע מכאן שאיסור מכירת בכור בעל מום באטליז וכד' – מדאורייתא הוא [ושמא למדים זאת מקרא כלשהו שאין לנהוג מנהג בזיון כגון זה שאין הנאתו להקדש במכירתו באטליז ביוקר], שלכן ממועט מבהמתה, ואילו מהתורה מותר הלא הוא כשאר בהמתה (עפ"י תוס' בכורות לא. כא: ועוד. וכ"מ בתוס' כאן ד"ה בבכור).

ואולם מכמה ראשונים משמע שהוא מדרבנן (ע' במצוין להלן כא.). וצריך לפרש כוונת הגמרא שמדין זה שאמרו חכמים מוכח שהבכור אפילו בעל מום יש בו קדושה מסוימת מדאורייתא, שלכן אסור לבזותו כקדשים. אך לפי"ז קשה שהיה לגמרא להזכיר איסור גזיה וחלב פסוה"מ שהוא מדאורייתא, והוא כולל כל שאר פסולי המוקדשין שנפדו שבעיר הנדחת שאינם בכלל 'בהמתה', ואילו מהגמ' משמע ששאר פסוה"מ מלבד בכור ומעשר, כיון שנמכרים באטליו נידונים כשאר בהמות העיר, וכפי שכתב במנחת חינוך (תסד).

וי"ל שאמנם המכירה באטליו אסורה מדרבנן, אבל עיקר בזיון קדשים איסור תורה הוא וחכמים מעלה באיסור בזיון והרחיבהו שאף מכירה באטליו בכלל האיסור.

(ע"ב) 'במאי עסקינן, אילימא בבעל מום, הא דומיא דחטאת ואשם...'. מבואר שיש תמורה בבכור

בעל מום, וכן מפורש בברייתא בובחים עה: וכן משמע במשנה בבכורות יד. ואף על פי שהבכור מותר באכילה ללא פדיון ולכאורה אין לו קדושת קרבן, ומניין לומר שיהא בו תורת תמורה שנאמרה בקרבנות. וכן יש לשאול על פסולי המוקדשין שעושים תמורה אפילו לאחר פדיון (כמבואר במשנה בכורות סם) הגם שמותרים באכילה – ונראה על פי מה שמשמע מדברי הרמב"ם (מעילה א, ט) שפסולי המוקדשין עומדים באיסורם לאחר פדיונם עד שעת שחיטה, ואמר הגרי"ז שמקור הדבר הוא ממה שדרשו תזבח ואכלת – לא יהא לך בו אלא התר אכילה משעת זביחה ואילך. ומזה נראה שיש בהם קדושת קרבן עד השחיטה, הלכך עושים תמורה. והוא הדין לבכור בעל מום (עפ"י יגהה האריה). ומה שאמרו לעיל שבכור בעל מום בכלל 'בהמתה' אם לא משום שאינו נמכר באטליו, הגם שעדיין לא נשחט – י"ל כיון שמ"מ מותר להשחט ולהאכל כשאר בהמות, ואף עתה ממון בעלים הוא, אין סברא למעטו מ'בהמתה'. וע"ע לעיל.

'בכור בבית בעלים עושין תמורה'. אף על פי שהבעלים צריכים ליתן את הבכור לכהן, מ"מ כל זמן שלא נתנוהו – שלו הוא ונחשב כ'מתכפר' [כגון אם עבר והקריבו. וע' בבית ישי קכד ד"ה דהנה בתמורה], שהרי רק המתכפר עושה תמורה.

[וזה הטעם שיכול אדם להחרים בכור לשמים (ערכין כח) וחל החרם עליו, כי שלו הוא. ואינו דומה לביכורים שאם הקדיש ישראל ביכוריו לבדק הבית לא חל ההקדש, הגם ששניהם ממתנות כהונה הם – אלא שהבכור כיון שתלאתו תורה ב'נתינה' הרי כל עוד לא נתן שלו הם, משא"כ ביכורים שזכאים בהם אנשי משמר אין בהם דין 'נתינה' ואינם שייכים לישראל, לכן אין יכול להקדישם] (עפ"י חדושי הגר"ח הלוי הל' ערכין).

יש מי שכתב שהחילוק בין בכור לביכורים תלוי בכך שהבכור אין זוכים בו הכהנים אלא בהקטרה דמשלחן גבוה קא זכו כמבואר בסוגיא, משא"כ ביכורים שמיד הם ממון כהן, הלכך מיד כשנקרא עליהם שם 'ביכורים' שוב אינם ממון ישראל (עפ"י חדושי הגר"ח בנגיס ח"ב סו, א). וע"ע בשיטמ"ק לעיל ז: אות טו.

דף ט

ורבא, אין עונשין מן הדין. ואביי אמר לך, הא לאו דינא הוא, מי גרע טוב מרע'. כיוצא בזה נחלקו אביי ורבא (בסנהדרין נד.) בדין הבא על אביו, האם ניתן ללמוד חיובו מאחי אביו אם לאו. ונראה שגם שם מחלוקתם האם לדון זאת כגילוי מלתא בעלמא כיון שקורבת אחי אביו מכה אביו היא באה, אם לאו. [ואף בנידון דידן יש לפרש שהמרת טוב